

MEGFIGYELTEK ÉS MEGFIGYELŐK SZEGEDEN
A NEOABSZOLUTIZMUS IDEJÉN

Az I. Ferenc József császár ellen 1853. február 18-án merényletet elkövető Libényi János tettét és az uralkodó megmenekülését követően a birodalom több pontjáról is jelentették a rendőri, illetve csendőri hatóságok, hogy miközben a hatóságok háladó istentiszteletei és ünnepei folytak birodalom szerte, a lakosság köreiben az elégedetlenség jeleként bizony olyan megjegyzések is elhangzottak, melyek a merénylet iránti szimpátiáról, illetve a merénylet sikertelensége felett érzett frusztrációról és haragról tanúskodtak.¹ Ezek sorában megemlékezik Berzeviczy Albert, majd nyomában Lukács Lajos is arról, hogy „Szegeden az örömnünpély alkalmával csak öt magánház volt kivilágítva, még a városház sem öltött díszet. Felségsértési esetek is fordultak elő, bár csak «a legromlottabb, legdurvább lelkek megnyilatkozásai-ként».”² Berzeviczy a bécsi belügyminisztérium iratanyagában található jelentésre hivatkozik, konkrét irat megnevezése nélkül. A belügyminisztérium aktáinak jelentős része Berzeviczy bécsi kutatásai után sajnos megsemmisült, ahogy az 1852 tavaszán felállított Legfelső Rendőrhatóság iratai sem maradtak ránk teljes egészében, mégis ez utóbbiakból ismerünk néhány jelentést a merénylet után Szegedről keltezte. Ezek közül a legfontosabb Leurs alezredes, a szegedi rendőrbiztosság vezetőjének 1853. február 23-i jelentése a rendőri ügyek legfőbb vezetőjéhez, Johann Kempen von Fichtenstamm báró altábornagyhoz. Ebben részletesen beszámol a megelőző nap délelőtt 10 órakor a belvárosban tartott ünnepélyes Te Deumról. A kezdeményező a katonai parancsnokság volt, ráadásul még a kormányzóságtól érkező hivatalos felszólítás előtt, saját buzgóságukból rendezték meg az ünnepséget. Pedig, hogy volt a helyi hatóságok egyes képviselőiben egyfajta óvatos vonakodás, elárulja Leurs azon megjegyzése, hogy Kreminger Antal prépost először úgy nyilatkozott, hogy miniszteri rendelet, illetve püspöki felszólítás nélkül kockázatos az ünnepség megszervezése, mivel attól tartott, hogy a városi közönség csekély számban fog részt venni azon. Végül a városban működő hatóságok, azaz a Csongrád megyei főnökség, az országos törvényszék, a pénzügyigazgatóság, a polgármesteri hivatal, a gőzhajózási ügynökség és a vasúti ügynökség hivatalnokait írásban értesítették az eseményről, természetesen a katonai parancsnok is intézkedett beosztottjainak részvételéről, a

¹ Vö. Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. 2. köt. Budapest, é. n. 17–20.; Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867. Budapest, 1955. 143.

² Berzeviczy: Az abszolutizmus kor Magyarországon II. 18.; Lukács: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 143.

lakosságot pedig a magisztrátus hivatalnokai mozgósították. Az istentiszteletet a belvárosi templomban Kreminger celebrálta, mint Leurs írta, „egyébként itt szokatlan pompával”. A külvárosok papjai, a minoriták, a ferencesek, a görög katolikus és izraelita rítus papjai is képviseltették magukat. Felvonult a katonai parancsnokság, a 6. csendőrezred parancsnoka a garnizon tisztjeivel, a városban tartózkodó császári királyi hivatalnokok hivatali uniformisaikban, a magisztrátus, a választott polgárság, a céhek és az iskolai ifjúság, valamint nagy tömeg mindkét nemből, ráadásul az időjárás is a lehető legszebb volt. A mise fél 12-ig tartott, s olyan túlzású volt a templom, hogy a nép nagy része a templom előtti téren volt kénytelen tartózkodni. Az izraelita hitközség február 26-án szombaton készült külön megemlékezést tartani. Leurs a lakosság érzelmeiről azonban már jóval óvatosabban nyilvánított véleményt: „A lakosság körében a kárhoztatásra méltó merénylet hírének érkezésekor megfigyelhető hangulat legalábbis a külső megnyilvánulások alapján annyiban kielégítő, hogy a rendet a legkisebb rossz szándékú demonstráció sem zavarta meg. A jobb középosztály, melyhez sok művelt hivatalnok is tartozik, nyilvánosságra juttatta megrendülését és együttérzését, és nyíltan kifejezik sajnálatukat azért, hogy az átkos tettet magyar követte el. A nagy tömeg, amely nem mutat efféle külső lelkesedést, összességében több részvétet tanúsít, mint a szokásos passzivitás. Minden kompromittált és rosszérelmű nyugodtan viselkedett, tartózkodtak attól, hogy a lakosság többi részében a[z uralkodó felgyógyulásáról érkező] kedvező hírek nyomán beköszöntő örömteli hangulatot megzavarják, vagy akár csak elfelhősítsék.” Mégis a jelentéstevő beszámolt egy általa rosszalnt mozzanatról is az ünnepség kapcsán, amit írásban a polgármesternek is szóvá tett: a megyei hivatal és a városi magisztrátus hivatalnokainak egy része Kossuth-kalapban jelent meg az ünnepségen. A polgármestert felszólította, hogy „a jövőben az effajta, a forradalomra emlékeztető jelet egyszer s mindenkorra el kell tüntetni”.³ Kempen persze a jelentés legfontosabb részeként már csak arról értesítette Bach belügyminisztert „esetleges további intézkedés érdeké-

³ „mit sonst hier ungewöhnlichem Pomp”; „Die Stimmung die sich in der hiesigen Bevölkerung bei Kenntnißname des fluchwürdigen Attentats kund gab, war dem äußern Anschein nach wenigstens in so ferne befriedegend, als die Ruhe nicht durch die geringste böswillige Demonstration gestört wurde. Die bessere Mittelklasse, zu welcher auch viele der gebildeten Beamten zahlen, gaben öffentlich ihre Bestürzung und Theilnahme kund, und sprachen unverholen ihr inniges Bedauern aus, daß die fluchwürdige That von einem Individuum ungarischer Nationalitaet verübt wurde. Der große Haufe, der von jehér äußerer Anregung bedarf, zeigte im Ganzen mehr Theilnahme, als die gewöhnliche Passivitaet. Alle Compromittirten und Schlechtgesinnten verhielten sich ruhig, und scheuten sich die bei der übrigen Bevölkerung durch günstige Nachrichten hervorgerufene freudige Stimmung zu stören, oder auch nur zu trüben”; „um für künftige Fälle derlei an die Revolution erinnernde Abzeichen endlich einmal verschwinden zu machen”. Leurs jelentése „Euer Excellenz!” megszólítással [Kempennek], Szeged, 1853. február 21. (másolat) Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv Oberste Polizeibehörde (=AVA OPB), Präs. II. 760/1853.

ben”, hogy a hivatalnokok egy része Kossuth-kalapban jelent meg.⁴ Láthatjuk, ebben a jelentésben nem esik szó semmiféle lakossági ellenállásról, a városi kivilágítás mellőzéséről, holott, ha történt volna efféle, nyilván nem mulasztotta volna el Leurs ezt jelenteni. Az úgynevezett Kossuth-kalapot valóban a forradalom iránti szimpátia egyik jelképeként tartották számon a császári hatóságok, esetenként okkal, de nyilvánvalóan gyakran ok nélkül. Nem valószínű ez alkalommal sem, hogy épp a császári tisztviselők és kinevezett magisztrátus tagok demonstratív célból öltötték azt magukra.⁵

1853 egyébként különösen gazdag volt az efféle ünnepélyes aktusokban. A már említett ünnepi istentiszteletet követően még két fényes ünnepségnak is tanúja volt a város. Május 28-án Albrecht főherceg magyarországi katonai és polgári kormányzó tett látogatást a városban a kor szokásos külsőségei között: ágyúszó, harangzúgás, diadalkapu, katonai díszszemle, hivatali szemle, hivatalos üdvözlő beszédek, este kivilágítás, fáklyásmenet. Augusztus 17-én pedig Ferenc József születésnapjára Bonyhádi (Perczel) István, Csongrád megyei főnök rendelt színházi díszelőadást. Ez alkalommal azonban nem ment minden a forgatókönyv szerint. A színtársulat Kisfaludy Károly Hűség próbája című történeti vígjátékát adta elő, a megyefőnököt a közönség kifütyülte. Ezután a magyar nyelvű színjátszás szünetelt, Augusz Antal báró pest-budai kerületi főispán a városi kaszinót is bezáratta.⁶

Ezek az esetek is mutatják, hogy az államrendőrségi iratok között fennmaradt, Szegedről keltezett jelentések igen ellentmondásosan nyilatkoznak a város lakóinak a kormányzathoz való viszonyulásáról. Egyes jelentések inkább a lojalitást és az együttműködési készséget, mások pedig inkább az ellenséges távolságtartást és passzivitást hangsúlyozzák.⁷ Jól körvonalazható viszont az, hogy kiket tekintett a kormányzat ezekben az években a város meghatározó ellenzéki, a kormányzattal határozottan szembenálló egyéniségeinek.

⁴ „...zur allfälligen weiteren Verfügung”, Kempen átirat fogalmazványa Bachhoz, Bécs, 1853. febr. 27. Uo.

⁵ Egy évvel korábbról is ránk maradt egy jelentés hasonló ünnepélyről, akkor az uralkodó születésnapja alkalmából Michael Georgievic ideiglenes rendőrbiztos tollából: a születésnapot megelőző este fényes kivilágítás volt, mind a köz-, mind a magánépületek szép számban részt vettek abban. Másnap azután harminchat ágyúlövés, katonai parádé, ünnepélyes istentisztelet a városi, stb. hivatalnokok részvételével, majd a hivatalnokok felkeresték a szerb templomot és a zsinagógát is. Ezután díszebéd következett sok tószttal. A jelentést tevő szerint az ünnepség olyan szívélyes volt, hogy ha egy idegen véletlenül a városban járt volna, azt a meggyőződést vihette volna magával, hogy „a ragaszkodás és szeretet öfelsege az uralkodó legmagasabb személye iránt nem lehet nyíltabb és melegebb”. „...die Anhänglichkeit und Liebe für die Allerhöchste Person Seiner Majestät, kaum aufrichtiger, und wärmer sein könne”, Michael Georgievic jelentése Kempenhez, dátum nélkül, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern, Informationsbüro BM Akten (=HHStA IB BM) 13/1852.; a forradalmi jelképek szegedi tiltásáról lásd: Reizner János: Szeged története 2. köt. Szeged szab. kir. város, Szeged, é. n. 181.

⁶ Ruzsoly József: A politikai és a társadalmi küzdelmek (1849–1879). In: Szeged története 3. I. rész 1849–1919. Szerk. Gaál Endre. Szeged, 1991. 41.

⁷ Inkább a kormányellenes megnyilvánulásokra helyezve a hangsúlyt összefoglalóan lásd: Reizner: Szeged története II. 173–198.

MEGFIGYELTEK A VÁROSI TÁRSADALOMBAN

Ennek felvázolásához kiindulópontként egy a Budán székelő magyarországi fő kormányzóság rendőri ügyosztályán 1860 elején a politikai tekintetben gyanúsnak minősített személyekről készült összeírást választhatjuk. Az 1859. nyári vesztes háború nyomán a politikai elégedetlenség különböző jelei a birodalom minden pontján jelentkeztek, az augusztusi minisztercserék láthatólag nem tudták megnyugtatni a kedélyeket. Az uralkodó utasítására 1859 nyarán megkezdődnek az előkészületek arra, hogy elsősorban a politikailag legkényesebbnek ítélt tartományokban (Magyar Királyság, Erdélyi Nagyfejedelemség, Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, Horvát-Szlavónország, Dalmácia, Lombard-Velencei Királyság, Tirol) a helytartóságokkal/kormányzóságokkal, illetve a csendőrezredekkel összeírassák a „különleges” rendőrségi felügyelet alatt álló személyeket. Joseph Protmann pest-budai rendőrigazgató már 1860 januárjában, a kormányzóság pedig áprilisban küldte a listát.⁸ Augusztus 27-én azután az uralkodó első főhadsegédén, Folliot de Crenneville gróf altábornagyon keresztül – szóban! – szigorúan titkos utasításként elrendelte, hogy egy esetleges népmozgalom esetén azonnal le kell tartóztatni a politikailag veszélyesek listáján szereplőket, s azokat, akiket nem lehet formális bírósági eljárás során igazolható vád alapján elítélni, a rendőrminisztérium határozatával más tartományba internálják (a korabeli szóhasználatul élve: „bellebbezzék”), vagy eredeti lakóhelyükre toloncolják.⁹ Ezeket a kényszerintézkedéseket a magyar korona országain kívül még Csehországban, Bukovinában, Galíciában, Tirolban és Velence tartományban alkalmazták.

Protmann 1860. januári jelentése magában foglalja a Szeged városában gyanúsaknak tekintett személyek listáját.¹⁰ Lássuk, kiket is tartalmaz! Természetesen a listán túlnyomórészt a várostörténetből jól ismert nevekkal találkozunk elsősorban, de nem kizárólagosan:

⁸ Protmann két jelentése Adolph Thierry báró rendőrminiszterhez, Pest, 1860. jan. 13., 15., Haller Ferenc gróf altábornagy, Albrecht főherceg katonai ügyekben illetékes ad latusa jelentése Thierryhez, Buda, 1860. ápr. 23., Thierry levélfogalmazványa a csendőrség főfelügyelőjéhez, Bécs, 1860. jún. 20. HHStA, IB BM 21/1860.

⁹ Karl Mecséry báró rendőrminiszter előterjesztése az uralkodó számára, Bécs, 1861. jún. 23. (másolat) HHStA, IB BM 21/1860.

¹⁰ A pest-budai helytartósági osztály jelentése főkormányzósághoz, Buda, 1860. jan. 9. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (=MOL) D 44 Abszolutizmus kori levéltár, K.k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn, Polizei Section: titkos iratok 1859:594. A listán szerepel még az alább felsoroltakon kívül Osztróvszky József, 1848-ban polgármester és országgyűlési képviselő, aki azonban ekkor nem Szegeden él, egy bizonyos Virág János, írnok ekkoriban debreceni címmel, valamint Gombás József, aki 1848-ban nemzetőr százados, a város hadiválasztmányának tagja, városi képviselő, a szegedi I. honvéd zászlóalj parancsnoka. 1855-ben Hódmezővásárhelyen élt. Gombás és Osztróvszky életrajzát lásd: Habermann Gusztáv: Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez. Tanulmányok Csongrád megye történetéről, XIX. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1992. 93., 206.

Babarczy József: ügyvéd, 1848-ban a Szeged-Rókusi I. nemzetőrszázad kapitánya és parancsnoka, városi képviselő.¹¹

Bérczy (Szilber) Antal: 1836-ban városi tanácsnok, az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlésen városi követ, az 1848. március 18-i spontán szegedi népgyűlésen ő olvasta fel a 12 pontot. A hadiválasztmány, valamint a közcsendi és közrendi bizottmány tagja. 1849-ben a helyi rögtönítélő törvényszék, majd az Országos Főtörvényszék tagja. Világos után vizsgálati fogságot követően szabadon engedték.¹²

Bezdán Mihály disznókereskedő (?)

Gelich (Gélics) Richárd: honvédőrnagy, aki a bécsújhelyi katonai akadémián végzett, cs. kir. hadnagy volt a forradalom kitörésekor, 1848 októberében átlépett a honvéd hadseregbe, s a magyar hadügyminisztérium tábornoki osztályán dolgozott. Vadász Manó veje volt, s a jelentés szerint rendőrségi felügyelet alatt állt.¹³

Keméndi (Gebhardt) Ferdinánd (Nándor): üvegkereskedő, újságíró. 1848-ban honvéd, rendfenntartó főbiztos. Világos után hadbírószági eljárás indult ellene, de szabadon bocsátották. Az 1850-es években írnokként és újságíróként tevékenykedett. 1861-ben és 1867-ben palánki csendbiztossá választották. A jelentés szerint előszeretettel viselt politikai jelvényeket, és „játszotta a patriotát”.¹⁴

Korom Antal vendéglős (?): a jelentés legfontosabb jellemzőjeként megjegyzi, hogy az alsóbb néprétegek körében igen befolyásos, veszélyes személy.

Máhr József: városi polgár, 1849-től cukrászmester, a Szeged-Belvárosi Kaszinó tagja, 1861-ben városi képviselő. A jelentés szerint az ő üzletében találtak rendszeresen a politikai tekintetben helytelen gondolkozású szegedi polgárok és ügyvédek.¹⁵

Maygraber Ágoston: császári katonatiszt, 1848-ban a szegedi 103-as honvéd zászlóalj parancsnoka, 1849. májusban honvédőrnagy, zászlóaljparancsnok. Világos után tízévi várfogságra ítélték, 1852-ben amnesztiával szabadult, s Szegeden telepedett le.¹⁶

¹¹ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 14.

¹² Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 25.

¹³ Vö. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. jav. kiadás. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000. 353.; Károlyi Árpád: Történeti bevezetés. In: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Dr. Károlyi Árpád. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1921. 1. köt. 16., 40–41.; Hajnal István: Bevezetés. In: A Kossuth-emigráció Törökországban. Kiadja: Hajnal István. Budapest 1927. 1. köt. 329.

¹⁴ „Er liebt das Tragen politischer Abzeichen und spielt den Patrioten.” Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 143–144.

¹⁵ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 183.

¹⁶ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 188.

Óvári Pál: a jelentés szerint „zugirász”, Gelich és a későbbiekben említendő Schubert barátja.¹⁷

Rónay János: 1847/48-ban Csanád megye országgyűlései követe, 1849-ben Szeged város tanácsnoka, országos ítélő törvényszéki közbíró, a Szeged-Belvárosi Kaszinó elnöke. 1851-ben rendőri felügyelet alá helyezték, kényszerlakhelyet jelöltek ki számára először Szegeden, majd Kiszomborban. 1861-ben újra országgyűlési képviselő. A jelentés szerint gyakran látogatott Szegedre, ott kormányellenes személyekkel is gyakran találkozott. Szegedi házait Skultéty Andor igazgatta.¹⁸

Salvadori, Eugen (?): a jelentés szerint magánírnok.¹⁹

Schubert Kálmán (?): a jelentés szerint cipész, akinél nem sokkal korábban egy ügynöknek tartott személyt tartóztattak le.

Skultéty Andor: ügyvéd, korábban városi írnok, 1848 májusában kapitányi segéd. 1850-ben vizsgálat indult ellene tüntetés és kormányellenes kijelentés miatt. 1851 augusztusában állítólag színházi botrányt rendezett. 1859-ben az újjászervezett kaszinó választmányi tagja, majd 1861-ben újra kapitányi segéd. A jelentés hozzáfűzi, hogy a politikai jelvények barátja, „a politikai állapot barométere [lehet]. Keméndyhez hasonlóan politikus csizmadia, hangoskodó, de kevésbé ártalmas”.²⁰

Skultéty Mihály és Terézia nevű felesége: a jelentés szerint Andor testvére, óvodai nevelő.

Sövényházi Pál: ügyvéd, 1848–1849-ben kormánybiztos és nemzetőr. 1850-ben a haditörvényszék halálra ítélte, de kegyelmet kapott. Az ügyvédi gyakorlattól eltiltották. A jelentés szerint Óváryval tartott fenn gyanús kapcsolatot.²¹

Tóth Mihály: ügyvéd, 1835–1840 között, majd a következő évtizedben is több feljelentést tett a városi vezetés ellen. 1848-ban főbírónak választották. Az ötvenes években ügyvéd. A jelentés szerint kormányellenes nézeteit állandóan kifejezésre juttatta.²²

¹⁷ „Winkelschreiber”; egy másik hivatali jellemzést róla lásd: Haller altábornagy jelentése (Albrecht főherceg nevében) Kempenhez, Buda, 1859. júl. 9. HHStA IB BM 270/1859. 1867-ben a városi képviselőtestület tagjának választották. Vö. Ruszoly József: A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871. (Szeged múltjából 3.) Szeged, 1984. 34.

¹⁸ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 237.

¹⁹ Egy később még említésre kerülő 1859-es rendőrségi jelentés „Salvatory”-ként említi. Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1859. jún. 18. HHStA IB BM 3640/1859.

²⁰ „...ein Barometer des politischen Zustandes. Ist so wie Keméndy ein politischer Kannengießer und Schreier, jedoch wenig schädlich”, életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 246.

²¹ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 249.

²² „...zeigt stets eine regierungsfeindliche Färbung”, életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 282.

Vadász (Jäger) Manó: ügyvéd, 1848-ban polgármesternek választják. Világos után vizsgálati fogságban volt, de szabadon bocsátották. 1861-ben, majd az 1865/68-as országgyűlésen képviselő.²³

Virady János, helyesen *Pekartsek* (?): a jelentés szerint a Palánkban lakik, pálinkafőző, politikus, csizmadia műveltség és befolyás nélkül.

Zombory József: csizmadiamester, 1848-ban a Szegeden megalakult 6. honvédszászlóaljban káplár. Az ő jellemzéseként is a „politikus csizmadia”, azaz a hozzá nem értő, laikus politikus szerepel.²⁴

Az 1850-es évekből fennmaradt egyéb aktákban azonban fel-feltűnnek még további, az államrendőrségi megfigyelés fókuszába kerülő személyek. Érdeemes róluk is megemlékeznünk.

1851 szeptemberében Karl Geringer báró ideiglenes helytartó számolt be a magyarországi katonai főparancsnoknak egy Szegedről kapott bizalmas jelentésről. Fő szervezkedő ellenzékiként Rónay, Skultéty, Sövényházy mellett Pálffy Sándor ügyvédet jelölte meg, volt nemzetőr őrmestert, az egykori Szegedi Központi Választmány tagját.²⁵ Ők – szövege a jelentés – a Kaszinóban viccet csinálnak a császárhű polgárokból, igyekeznek a császári hivatalnokokat nevetségessé tenni, alkalomadtán szidalmaznak is azokat. Sőt az ismeretlen bizalmas jelentő azt is tudni vélte, hogy az év március 15-én labdajáték címén a Mars téren titkolt ünnepi megemlékezést tartottak. Geringer felvetette a Kaszinó bezárását, amire azután később sor is került.²⁶

1856-ban Kempen Protmannt, illetve rajta keresztül Jabornegg rendőr főbiztost, a szegedi rendőrbiztosság akkori vezetőjét jelentéstételre utasította Virágh János²⁷, Dáni Ferenc²⁸, Krestic Mihály²⁹, László Mihály³⁰ és Ököl Máté³¹ személyével kap

²³ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 289.

²⁴ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 311.

²⁵ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 212.

²⁶ Geringer jelentése Christian Appel báró lovassági tábornoknak, a III. hadseregparancsnokság ideiglenes parancsnokának, Buda, 1851. szept. 23. Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, III. Armeckommando, Polizei Sektion, 1851-XI-56. Augusz Antal báró pest-budai kerületi főispán levelét ez ügyben Bonyhádi Istvánhoz, illetve Bonyhádi válaszelevelét közli: Reizner: Szeged története II. 183–185. (Bonyhádi cáfolta, hogy a labdajáték bármiféle politikai célzatot rejtett volna.)

²⁷ Jabornegg információi szerint 1856-ban 33 éves volt, katolikus, nős, Takács Mihály ügyvédnél dolgozott kisegítőként. A forradalom előtt maga is ügyvéd, a forradalom idején a Dobsa-féle szabadcsapatban szolgált. Politikai tekintetben megbízhatatlannak, ugyanakkor iszákos és kötekedő embernek minősítette. A jelentés pillanatában Ujfalusi színházigazgató társulatával Kanizsán tartózkodott. Jabornegg jelentése Protmannhoz, Szeged, 1856. nov. 2. HHStA, IB BM 2694/1856. A város 1848. évi tiszti karában „Virágh János” tanácskiadó. Ruzsoly: A szegedi népképviselői közgyűlés 26.

²⁸ Dáni Ferenc ügyvéd, a forradalom idején tanácsnok, 1849-ben vésztörvényszéki ülnök, 1849 nyara után Somogy megyében tanítóként rejtőzködött, csak 1852-ben jelentkezett igazolási eljárásra. 1853-ban halálra ítélték, de az uralkodó kegyelem útján ezt két év várfogságra enyhítette, amit

csolatban, aki ezután részletes jelentést készített, megemlítve Dáni testvérét, a vagyonos pékmester Alajost,³² akit szintén „notorikusan rossz szellemű” személyként jellemzett.

1859. május 11-én jelentés érkezett a kormányzósághoz, hogy forradalmi plakátot találtak Szegeden, a Palánkban az Iskola utca 2. számú ház kapuján (feltételezték, hogy egy diák lehetett az elkövető). A plakát szövege a következő volt: „Az egész ifjúság!!! Oh, Magyar!!! Emlékezz szabadságodra!!! Most vagy soha!!!”³³ Ezt követően, júniusban a magyarországi kormányzóság utazó ügynököt küldött a Baja–Zombor–Újvidék–Szeged környékre, majd másolatban továbbították Bécsbe az általa küldött jelentéseket, köztük a Szegedről keltezettek is.³⁴ Ebben az 1860 elején megnevezettekén kívül említésre kerül Szluha Gáspár tanácsnok, 1849. augusztustól egy ideig főbíró³⁵, az iparosok közül Nagy Márton asztalosmester³⁶, Orosz Ferenc volt honvéd, valamint egy Haberfeld nevű bizományos. A jelentéstevő azonban mindenekelőtt a már említett Gelich Richárdról közölt információkat: sokat utazik, a jelentés készültkor éppen Abonyba és Szolnokra készült, a jelentő azt feltételezte, hogy Dáni „vendéglős” testvérét (azaz Dáni Ferencet) és a szintén amnesztiában részesült Danielik Jánost keresi fel. Szoros kapcsolatban áll, folytatta, Kempelel Győzővel, az 1859 májusában megindult Szegedi Híradó című lap szerkesztőjével, egy bizonyos „Eigner” telekkönyvi hivatalnokkal és „Korinyi Vince” járási

Aradon töltött, ezt követően Szolnok mellett gazdálkodott. Ruszoly József: A politikai és a társadalmi küzdelmek 39., életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 52–53.

²⁹ Jabornegg szerint korábban ügyvéd volt, az 1850-es években gazdálkodott, főként Gyálán tartózkodott. Szegeden élt viszont anyja és testvére, Krestic János kereskedő. A forradalomban nem vett részt, Szegedre csak ritkán látogatott.

³⁰ Jabornegg szerint korábban ügyvéd volt, a forradalomban különösebb szerepet nem játszott, Szegeden háztulajdonos volt, nem merült fel ellene semmi terhelő adat a megelőző években. László neve feltűnt a jelöltek között az 1867. évi városi tisztújítási küzdelmekben. Ruszoly: A szegedi népképviseleti közgyűlés 30.

³¹ Ököl az 1848-as városi tiszt karban törvényes kiadóként szerepel. 1849 késő nyarán mint kompromittált személyt elbocsátották írónoki posztjáról. Ruszoly: A szegedi népképviseleti közgyűlés 26.; úó: A politikai és a társadalmi küzdelmek 20.; életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 207–208.

³² Habermann Dáni Ferenc két testvérét tartja számon, Józsefet, illetve Nándort. Habermann: Személyi adattár 53.

³³ Haller altábornagy jelentése (Albrecht főherceg nevében) Kempenhez, Buda, 1859. máj. 11. HHStA IB BM 270/1859., idézi: Lukács: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 171.

³⁴ Haller altábornagy jelentése (Albrecht főherceg nevében) Kempenhez, Buda, 1859. jún. 17. HHStA IB BM 270/1859., melléklet

³⁵ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 269.; Ruszoly József: A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szervezete (1849–1867). In: Szeged története 3. 1. rész 1849–1919. 19.

³⁶ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 200.

irodatiszttal.³⁷ Ennek nyomán 1859 júniusában tizenegy személy megfigyelésére adott utasítást a kormányzóság (Gelich, Habersfeld, Keméndy, Nagy, Orosz, Rónay, Skultéry, Sövényvári, Szluha, Tóth, Vadász).³⁸

Egy a Legfelső Rendőrhatalóságon készült augusztusi feljegyzésben³⁹ feltűnnek további nevek: Réh Ferenc volt honvéd főhadnagy és testvére, Réh János ügyvéd, nemzetőr század parancsnok,⁴⁰ Ligeti Dániel ügyvéd, 1848-ban városi képviselő, nemzetőr százados, majd városi tanácsnok,⁴¹ „Fodor Márton” (?)⁴², a zongoraoktatásból élő Orosz (feltehetően azonos az előbbieken említett Orosz Ferencsel), Kovács István asztalosmester, majd orgonaépítő⁴³ és Lausevits Péter ügyvéd, városi tisztviselő⁴⁴. Nyilvánvalóan az intenzív 1859. évi rendőrségi megfigyelés vezetett majd a már ismertetett, az 1860 elején született „gyanús” lista összeállításához. Az itt felsoroltak nagy része szerepel a Reizner János által már közölt listán az állandó rendőri megfigyelés alatt álló személyekről (Bérczi Antal, Kárász Benő, Rengey Nándor, Rónay János, Tóth Mihály, Vadász Manó, Hutiray Károly, Nagy Pál asztalos, Orosz József vasáros, Maygraber Ágoston, Szabó Farkas, Weber János, Wöber József).⁴⁵

A történet furcsa firtora azután, hogy amikor 1860 nyaratól sor kerül a tervbe vett „bellebbezések” foganatosítására, akkor a jelentésekben előforduló személyek közül egyetlenegy főt, mégpedig Kempelen Győzöt internálták, aki pedig a megelőző jelentésekben egyáltalán nem játszott központi szerepet. A helyi társadalom vagyonos és tekintélyes tagjai, a korábbi terhelő jelentések ellenére, nem tűntek oly veszélyesnek, mint az újságszerkesztő és így a közvéleményre közvetlenül hatást gyakorló Kempelen.

³⁷ Haller altábornagy jelentése (Albrecht főherceg nevében) Kempenhez, Buda, 1859. jún. 17. HHStA IB BM 270/1859., melléklet; „Eigner” talán azonosítható Aigner Imrével (Habermann: Személyi adattár 9.), „Korinyi” pedig feltehetőleg Korényi Imrével, aki 1861-ben a városi tanács segédhivatalnokai között pertárosként szerepel (Ruszoly: A szegedi népképviselői közgyűlés 193.).

³⁸ Feljegyzés aláírás nélkül, Bécs, 1859. jún. 18. HHStA IB BM 3640/1859.

³⁹ „Notiz für's Departement I.” címmel feljegyzés, Bécs, 1859. aug. 4. HHStA IB BM 270/1859.; ennek előzménye volt a Csongrád megyei főnök jelentése a kormányzósághoz, Szeged, 1859. jún. 9. MOL D 44 1859:743. Ebben a jelentésben jórészt ugyanazon személyeket nevezik meg, két hozzáadással. Megjelölik még Krikkay Ágoston orvost is, valamint egy Marton nevű szőlőművest. Az előbbi feljegyzés azonban Krikkayt tisztázta (eszerint inkább csak az a tény terelte rá a gyanút, hogy az emigráns Horváth Mihály püspök sógora volt), az utóbbiról pedig nem sikerült a rendőri hatóságoknak közelebbit kideríteni.

⁴⁰ Életrajzukat lásd: Habermann: Személyi adattár 231–232.

⁴¹ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 176.

⁴² Talán Fodor István, aki ügyvéd, 1848-ban nemzetőr százados, 1849 után városi szolgálatban állt, 1852-ben városi aljegyző, tagja a kaszinónak, a városi közélet aktív tagja. Vö. Habermann: Személyi adattár 83. A jelentés szerint Tóth Mihály barátja, akivel együtt kezdeményezték 1857-ben, az uralkodó látogatása alkalmával memorandum készítését, melyben az idegen hivatalnokok eltávolítását és a dohánymonopólium megszüntetését kérték.

⁴³ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 162.

⁴⁴ Életrajzát lásd: Habermann: Személyi adattár 172.

⁴⁵ Reizner: Szeged története II. 182. Habermann nem tud Nagy Pál nevű asztalosmesterről, illetve Orosz József vasárusról.

MEGFIGYELŐK VÁROSON KÍVÜL ÉS BELÜL

De kik is szállították az információkat a szegedi polgárokról? Erről sajnos csak töredékes információk állnak rendelkezésre. Azt azonban tudjuk, mely hatóságok feladata volt az információszerzés.

1850 augusztusában a nagyvárad kerületi miniszteri biztosi hivatalból érkezett hivatalos felszólítás Wöber György polgármesterhez, mely feladatává tette „a hatósága területén létező compromittalt egyének összejövetelét s szövetkezéseik felett őrködni, s az erre vonatkozó legkisebb jelenségeket azonnal fölterjeszteni”. Ennek érdekében a katonai hatóságokkal azonnal fel kellett vennie a kapcsolatot, s megbízható és titoktartó hivatalnokokat e feladattal megbízni, különösen figyelve a városban feltűnő idegenekre, nem hanyagolva el a helyieket sem: „Hasonló figyelem fordítottassék az összejövetelekre vagy clubbokra, azok fennállásáról, az azokat látogatókról, a helyről, hol azok tarttatnak, körülményes jelentés szükséges.” A katonai hatóságokhoz hasonlóan nyolc naponta kellett jelentenie a közhangulatról, de persze minden említésre méltó eseményt azonnal tudatni postán vagy akár táviratban.⁴⁶ De természetesen nem lehetett a folyamatos és intenzív államrendőrségi megfigyelést a közigazgatási hatóságokra alapozni, csak kiegészítő szerepet tölthettek be. Mindenekelőtt két szerv, a város környékén a csendőrség, a városban pedig az 1853 elején felállított cs. kir. szegedi rendőrbiztosság látta el ezt a feladatot, mely utóbbi a pest-budai rendőrigazgató, Joseph Protmann irányítása és Albrecht főherceg magyarországi katonai és polgári kormányzó felügyelete alatt állt.⁴⁷ 1853 elején Leurs az új hivatal vezetőjeként azt kérte a Legfelső Rendőrhatóságtól, hogy Pestről küldjenek számára néhány egyént, akiket bizalmas feladatokra tudna alkalmazni, mivel helyben csak „a legalja népségből” tudna ilyen célra válogatni, a lakosság többsége „paraszt”, aki a titkos ügynöki feladatokhoz sem elhivatottsággal, sem pedig ügyességgel nem rendelkezik.⁴⁸ Feltehetőleg ez az oka annak, hogy a rendőrségi jelentésekben elsősorban átutazó ügynökök jelentéseivel találkozunk – de persze nem valószínű, hogy idővel Leursnek, illetve utódainak ne alakult volna ki saját informatori köre a városon belül, erről azonban semmit sem tudunk. De lássuk az utazó ügynököket!

⁴⁶ Levél a cs. kir. miniszteri biztos nevében Csorba János kerületi előadó aláírásával, Nagyvárad, 1850. aug. 6. (másolat) MOL D 55 Abszolutizmus kori levéltár, Der Bevollmächtigte kaiserliche Commissar für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer (K.k. Statthaltereier für Ungarn), Általános iratok 1851:1858. A magyar nyelvű forrásokat modernizált helyesírással közlöm.

⁴⁷ Anton de la Motte gróf helytartó helyettes átirata a pest–budai kerületi hatósághoz, Buda, 1852. okt. 28. MOL D 96 K.k. Districts-Regierung Pest, elnöki iratok 1852:1571., ezzel kapcsolatos iratokat lásd még: MOL D 55 1852:24 792.

⁴⁸ „Bauer”, Leurs jelentése, Szeged, [1853.] febr. 24. (sériült irat) AVA OPB Präs. I. 320/1853.

Az eredetileg énekes Ujlaki Józsefet kezdetben a Magyarországot megszálló harmadik hadsereg parancsnoksága alkalmazta 1849 őszén, miután viddini menekültként hazajött. Ezt követően betyárügyek felderítésére a délvidékre küldött Michael Georgievic ideiglenes rendőrbiztos mellé javasolta őt Julius von Haynau báró tábornagy főparancsnok Alexander Bach belügyminiszternek, aki akkoriban még felügyelte a rendőri ügyeket. Így került Ujlaki a bécsi belügyminisztériummal kapcsolatba, s 1850 végén Szeged, Zenta, Csongrád környékén tett útjáról tudósította a minisztériumot, főképp betyártörténeteket közölve.⁴⁹

Alkalmanként a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzósága is küldött egy-egy ügynököt Szegedre, például a Rónay család szegedi érdekeltségeinek kutatására.⁵⁰

1853-ban, vélhetően részben éppen az uralkodó ellen elkövetett merényletnek, részben pedig a Giuseppe Mazzini által kirobbantott sikertelen milánói felkelésnek (február 6.) köszönhetően láthatóan intenzívebbé vált az államrendőrségi megfigyelés, s ez Szegeden is érezte hatását. 1853 márciusában tartózkodott a városban utazó ügynökként Ludwik Wański, aki lengyel emigránsként részt vett a szabadságharcban, s 1848 szeptemberétől Kossuth „legbizalmasabb emberei”, majd a „leghatásosabban működő galíciai ügynökei” közé tartozott. 1851 őszén viszont felvette a kapcsolatot Kempen altábornaggyal, aki akkoriban még csak a csendőrség főfelügyelője és Bécs katonai kormányzója volt. Ettől kezdve 1853 késő tavaszáig Wański Kempen számára teljesített hírszerző utakat. 1853 márciusában azonban épp Szegedről jelentették, hogy Wánski a bécsi hatóságokhoz fűződő viszonyának fitogtatásával „jóérzelműektől és elégedetlenektől” egyaránt pénzt zsarolt ki azzal a fenyegetéssel, hogy különben feljelentést tesz ellenük. Szegedről keltezett jelentéseit azonban sajnos nem ismerjük.⁵¹

Noisser Richárd, a Preßburger Zeitung, majd az Ungar című újság egykori szerkesztője, honvéd hadnagy 1850 tavaszán emigránsként jelentkezett Anton von Mihanovich konstantinápolyi osztrák főkonzulnál, aki először Török- és Görögországban, majd Albániában és Boszniában vette igénybe szolgáltatásait. Ezt követően

⁴⁹ Haynau levele feltételezhetően Bachhoz, Pest, 1850. jan. 3. HHStA, IB A Akten Nr. 9529.; levélfogalmazvány feltehetőleg Ferdinand Mayerhofer báróhoz, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzójához, Bécs, 1850. dec. 20. (melléklet: Ujlaki jelentése „Dr. Nr.” szignóval, Temesvár, 1850. dec. 11.) HHStA IB A Akten Nr. 5245.

⁵⁰ A kormányzóság átírata a pesti kerületi biztoshoz, Temesvár, 1852. nov. 18. MOL Mikrofilmtár, X 12 K.k. Landesverwaltung der Serbischen Woiwodschaft und des Temescher Banats, Präsidial Akten 1852:1725.

⁵¹ Kempen levélfogalmazványa Albrecht főherceghez, Bécs, 1853. márc. 4. HHStA, IB BM 21/1852.; Wánskira lásd: Kovács István: A lengyel légió lexikona, 1848–1849. Az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzai. História, MTA Tört. tud. Intézet, Budapest, 2007. 525.; Wánski rendőrségi kapcsolatait és életútját részletesen lásd: Deák Ágnes: Egy sikertelen kísérlet a rendőrinformatóri professzionalizáció rögzös útján. In: Deák Ágnes – Völgyesi Orsolya (szerk.) História mezején. A 19. század emlékezete. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2011. 141–154.

Noisser megfordult Rómában, Genovában és Torinóban is. Nem tudjuk, pontosan mikor tért haza, de 1853 áprilisában már arról értesülünk, hogy – feltehetőleg szintén közvetlenül Kempen megbízásából – Szegeden, Nagyszeben és Brassó környékén tartózkodott.⁵²

Csak két huzamosabb ideig Szegeden tartózkodó rendőrségi informátorról van tudomásunk – bár feltehetőleg többen voltak. Egyrészt Franz Ritter von Cihlarz soproni rendőrigazgató (!) jelentette 1853-ban, hogy tizenkét konfidensének egyike levelezőként egy korábban Sopronban lakott s általa ott alkalmazott kompromittált, eredetileg erdészmérnök, Szegeden viszont könyvkötőként szereplő Artner Sándor (mint írta, hadbírósi eljárás alatt állt korábban, mint aki 1848–1849-ben a császárhűek leveleit bontogatta!). Egy évvel később már az alkalmazás megszűnését jelentette, s Artner működéséről sajnos semmiféle további információ nem áll rendelkezésünkre.⁵³

Lényegesen többet tudunk Weber János missziójáról, akit eredetileg Johann Coronini-Cronberg gróf altábornagy, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója (a már említett Mayerhofer utóda) ajánlott a magyarországi kormányzás figyelmébe. Az általa különféle nyomozásokkal megbízott ókainzsi Boballich nyugalmazott hadnagy ugyanis jól ismerte az egykor szintén a császári hadseregben hadnagyként szolgáló Webert, aki részt vett a szabadságharcban, 1849 nyarán szegedi, majd aradi térparancsnok volt, tizenkét évnyi várfogságra ítélték, s amnesztiával szabadult 1852-ben. Webert Boballich apósa alkalmazta a szegedi gőzfürdőben, innen figyelte Szeged és Kecskemét környékét 1853 tavaszától kezdve a következő év elejéig egészen biztosan a magyarországi kormányzás megbízásából. Instrukciói szerint kéthetente kellett a területileg illetékes csendőrparancsnoknak jelentenie a közhangulatról, betyárügyekről és politikai szervezkedésekről havi 60 ezüst forint fejében. Sürgős esetben a szegedi katonai helyőrség parancsnokához fordulhatott szóban vagy írásban. Máskülönben jelentéseit Boballich apósán keresztül küldte el a csendőrparancsnokhoz, az pedig a budai kormányzóhoz. Sajnos nem tudjuk, pontosan meddig állt Weber a kormányzás alkalmazásában. Haláláig (1869) a városban élt, 1867–1868-ban napidíjas írnokként.⁵⁴

⁵² Mihanovich levele Geringerhez, Konstantinápoly, 1850. okt. 8., Geringer két levele Bachhoz, Bécs, 1850. okt. 7., okt. 30. HHStA IB A Akten Nr. 3368. Vö. Bona Gábor: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. 1–3. köt. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998–1999. II. 582.; Szegedről azt jelentették, hogy feltűnő viselkedése folytán a lakosság titkosügynököt sejt benne, s ráadásul fiatal iszákos verekedők társaságán kívül senki mással nem érintkezik. Protmann jelentése Kempenhez, Pest, 1853. ápr. 11. HHStA IB BM 12/1853.

⁵³ Cihlarz jelentése Kempenhez, Sopron, 1853. máj. 15. HHStA IB BM 436/1853.; Cihlarz jelentése Kempenhez, Sopron, 1854. jan. 24. HHStA IB BM 120/1854; MOL D 44 1856:1142, 1857:93. sz. iktatókönyvi bejegyzések, 1856. aug. 8.

⁵⁴ Az év végén a kormányzás nem volt elégedett Weber jelentésével, mint írták, a közhangulatról amúgy is kaptak jelentéseket, inkább visszaélésekről és politikai szervezkedésekről vártak volna tőle információkat. Weber küldetéséről egy aktagyűjteményt lásd: MOL D 44 1853:668.; a

Tulajdonképpen ezzel véget is ért azok listája, akikről biztosan tudjuk, hogy Szegedről származó információkat juttattak el ezekben az években különböző rendőri szervekhez. A későbbi évekből ismerjük még ugyan azt az információt, hogy Protmann pest-budai rendőrigazgató ügynökként alkalmazta Wilhelm Anton Sennort (a szegedi rendőrbiztosság korábban leváltott vezetőjét) 1857-ben, de Sennor ekkor már nem Szegeden élt.⁵⁵

Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy az 1859-ben keltezett jelentésekben a szegedi ellenzékiek kulcsalakjaként élénk festett Gelich Richárd (császári katonatiszt, majd honvéd főhadnagy, vezérkari tiszt, a szabadságharcot követően Brüsszelben, majd Londonban élő emigráns, Vadász Manó veje) is igen kiterjedt rendőrségi múlttal (és jövővel) rendelkezett.⁵⁶ Gelichet a brüsszeli rendőrfőnök nyerte meg az osztrák rendőrség számára 1851-ben, Gelich ezután folyamatosan a londoni emigrációról információkat szolgáltató ügynökként tevékenykedett. 1858-ban tért haza, Olmützben állították hadbíróság elé, halálra ítélték, majd uralkodói kegyelemmel szabadult. Ezután telepedett le Szegeden.⁵⁷ Tudjuk, hogy ezután hosszú rendőrinformátori pályafutás állt előtte idehaza is, a rendőrminiszter levelezői között találjuk őt a következő évtizedben.⁵⁸ Nem tudjuk azonban, hogy éppen 1859–1860-ban teljesített-e ügynöki szolgálatokat, csak valószínűsíthetjük azt, a rendelkezésre álló információk ugyanis nem egyértelműek. Károlyi Árpád értesülése szerint Gelich már 1858-tól a bécsi „csendőrfőfelügyelőség” (azaz a Legfelső Rendőrhatóság) bizalmas tudósítója volt,⁵⁹ mi azonban nem találtunk erre vonatkozó bizonyítékokat. Láttuk, a magyarországi kormányzóság megbízottja 1859 nyarán Gelichet jelölte meg a felforgató párt szegedi fejeként, de ha Gelich már ekkor is a bécsi rendőri szervek informátora volt is, arról a magyarországi kormányzóságnak, még kevésbé a kormány-

magyarországi kormányzóság jelentése Kempenhez, Buda, 1853. aug. 25. HHStA, IB BM 43-6/1853., vö. MOL D 44 1853:3355., 3520., 4106., 4218. sz. iktatókönyvi bejegyzésekkel, 1853. aug. 10.–okt. 11. között. Weberről lásd: Bona: Tábornokok és törzstisztek 712–713., Habermann: Személyi adattár 297–298.

⁵⁵ Protmann jelentése Kempenhez, Pest, 1857. febr. 25. HHStA IB BM 2/1857.

⁵⁶ Életrajzát lásd: Bona: Tábornokok és törzstisztek 353.

⁵⁷ Felix zu Schwarzenberg miniszterelnök, illetve a külügyminisztérium és Bach levelezését (1851. aug. 10–dec. 8.) lásd: HHStA IB A Akten Nr. 7567., 7850., 7946.; Bach levele Schwarzenberghez, Bécs, 1851. okt. 26. Feljegyzés „1851. Interna I. Interna II.” címmel. Hajnal István hagyaték. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár Ms 5405/12.; Krauß igazságügy-miniszter és Kempen beadványa az uralkodó katonai kancelláriájához, Bécs, 1858. júl. 31. AVA OPB Präs. I. 2138/1858.; a hadbírószági eljárás részleteiről lásd: HHStA IB BM 739/1858.; vö. Jánossy, Dénes: Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient. (= Ostmitteleuropäische Bibliothek 19.) Archivum Europae Centro-Orientalis, V. (1939) Fasc. 1–4. (különlenyomat) 97.

⁵⁸ Hajnal: Bevezetés. In: A Kossuth-emigráció Törökországban I. 329.; Deák Ágnes: Államrendőrség Magyarországon a Schmerling-provizórium időszakában. Századok, 142. (2008) 3. sz. 754–755., 766.

⁵⁹ Károlyi: Történeti bevezetés. In: Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka I. 40–41.

zóság valamely ügynökének nem kellett, hogy tudomása legyen. De amikor a kormányzósági jelentés nyomán a Legfelső Rendőrhatóságon Gelichről készült feljegyzés írója felvetette Gelich esetleges internálásának szükségességét, láthatólag ő sem tudott a bizalmi kapcsolatáról. De még ez sem kizáró tényező, hiszen a bizalmi levelezőket nyilvánvalóan csak a hatóság vezetője és a levelezőkkel való kapcsolattartásért felelős néhány hivatalnok ismerte csupán.⁶⁰ Másfelől az ügynöki lét meglétét erősíti az, hogy amikor 1860 tavaszán újra felmerül Budán Gelich internálásának terve, Albrecht főherceg már úgy nyilatkozott, hogy joggal feltételezi, hogy Gelich a bécsi rendőrminisztériummal (a Legfelső Rendőrhatóság utódjával) kapcsolatban áll, ezért Adolph Thierry báró akkori rendőrminisztertől kért információkat. A választ sajnos nem ismerjük. Az internálásra mindenesetre nem került sor, bár elvileg Gelichet rendőrségi megfigyelés alá helyezték. 1860 ősztől elsősorban a honvédegyleti szervezkedésről szállított információkat a Temesvárotról, majd Pesten élő Gelich, hiszen a pesti honvédegylet vezetőségének tagja volt.⁶¹ Összességében tehát valószínűsíthetjük, hogy Gelich Angliából való hazatérésétől kezdve folyamatosan a bécsi rendőri vezetők bizalmas ügynöke volt, s mint ilyen a szegedi államrendőrségi információszerzés egyik fontos láncszeme, ha ennek dokumentációja nem is maradt ránk.

Megfigyelők és megfigyelték együtt tűnnek fel az utókor előtt a rendőrségi aktákban, tanúskodva a forradalmat és szabadságharcot követő évtized emberpróbáló viszonyairól: kollaborációról és ellenállásról egyaránt.

⁶⁰ Haller altábornagy jelentése (Albrecht főherceg nevében) Kempenhez, Buda, 1859. jún. 17. HHStA, IB BM 270/1859.; feljegyzés, aláírás nélkül, Bécs, 1859. jún. 18. Uo. 3640/1859. ; vö. Koltay-Kastner Jenő: Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez, 1859. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philologica 18. S. n. 3. Szeged, 1949. 240.

⁶¹ Albrecht főherceg levele Thierryhez, Buda, 1860. márc. 26., Thierry levélfogalmazványa Albrecht főherceghez, Bécs, 1860. márc. 27. HHStA, IB BM 1757/1860.; Konfidentenberichte. HHStA, IB Annexe, Kt. 25.; vö.: Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszáján (1860–61). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 280.; Steier Lajos: Beniczky Lajos élete. In: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Sajtó alá rendezte Steier Lajos. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1924. 708., 710.; Lukács: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 278.; Farkas Katalin: Magyar függetlenségi törekvések 1859–1867. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum–LineDesign, Budapest, 2011. 20–21.

Überwachteten und Überwächter in Szeged in der Periode des Neoabsolutismus

Die staatspolizeilichen Berichte schildern ein ziemlich ambivalentes Bild über das Verhalten der Bewohner der Stadt Szeged gegenüber der neoabsolutistischen österreichischen Regierung in den 1850er Jahren. Einige Darstellungen betonen die Elemente der Loyalität und Kollaboration, andere jedoch eher das Abstandhalten und die entschlossene Passivität als Widerstandsform. Durch diese Berichte ist es dagegen eindeutig zu bestimmen, wer von der Regierung als die wichtigsten und einflussreichsten Oppositionsfiguren in Szeged betrachtet wurden. Der Aufsatz beschreibt, wer im Zentrum der Aufmerksamkeit der Staatspolizei standen. Obwohl nur wenig darüber zu wissen ist, wer als Polizeikonfidenten dienten, die die geheimlichen Informationen bezüglich der Bewohner der Stadt nach Wien und Ofen sandten, können jedoch einige darunter identifiziert werden. Der Aufsatz präsentiert drei „reisende“ entweder von der Obersten Polizeibehörde (Wien) oder dem Generalgouvernement Ungarns (Ofen) angestellte Konfidenten (József Ujlaki, Ludwik Wański, Richárd Noisser) und drei in der Stadt angesiedelte Polizeigagenten (Sándor Artner, János Weber, Richárd Gelich).